

Олександр ВЕГЕРЖИНСЬКИЙ
*здобувач ступеня доктора філософії (PhD),
аспірант кафедри політології
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
(м. Київ, Україна)*

ДІАЛОГ СУСПІЛЬСТВА З ДЕРЖАВОЮ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Ключові слова: воєнний стан, повномасштабне вторгнення, військовий омбудсман, медіакомунікація, обороноздатність, державна таємниця, демократичне врядування.

З лютого 2022 року, у зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації, сектор безпеки і оборони став центральним елементом системи публічного врядування в Україні. Цей сектор охоплює широкий спектр суб'єктів: органи державної влади, Збройні Сили України, правоохоронні та розвідувальні структури, сили цивільного захисту, оборонно-промисловий комплекс, а також громадян і громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Діалог між суспільством і державою в секторі безпеки і оборони є формою взаємодії, спрямованою на забезпечення цивільного контролю за діяльністю цих суб'єктів, що є ключовим елементом демократичного врядування. Цей процес реалізується через громадський нагляд, який здійснюють громадські організації, спілки або окремі громадяни шляхом звернень до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, інших державних інституцій або через пряму взаємодію з органами сектору безпеки і оборони. Важливість такого діалогу зумовлена необхідністю забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності діяльності сектору в умовах війни [2].

Громадські об'єднання, відповідно до Конституції України, Закону України «Про національну безпеку України» [6] та статутних положень, мають право отримувати інформацію про діяльність сектору

безпеки і оборони (за винятком даних з обмеженим доступом), проводити незалежні дослідження, здійснювати громадську експертизу проєктів законів, рішень і програм, а також брати участь у відкритих парламентських слуханнях і громадських дискусіях. Ці права передбачають можливість створювати аналітичні центри, громадські фонди та експертні колективи для аналізу питань національної безпеки, а також представляти свої висновки державним органам для врахування в процесі ухвалення рішень. Медіа відіграють ключову роль у висвітленні діяльності сектору, інформуючи суспільство про стан захисту національних інтересів. Однак через непослідовність державної політики щодо оприлюднення інформації системний аналіз діяльності сектору залишається ускладненим, що обмежує можливість громадськості оцінювати ефективність роботи державних інституцій. Оборонні витрати, які є пріоритетом зведеного бюджету України у 2022–2025 роках, свідчать про необхідність прозорого діалогу для забезпечення ефективного використання ресурсів та зміцнення довіри суспільства до державних інституцій.

Воєнний стан, введений через реальну загрозу державній незалежності та територіальній цілісності України, передбачає надання державним органам, військовому командуванню та місцевим адміністраціям розширених повноважень для відсічі збройній агресії. Водночас він супроводжується тимчасовими обмеженнями конституційних прав і свобод, що вимагає ретельного балансування між відкритістю інформації та захистом чутливих даних. Надмірна закритість інформації, зумовлена широким трактуванням категорій «державна таємниця» (Звід відомостей, що становлять державну таємницю) та «службова інформація» (зокрема Перелік відомостей, затверджений Міноборони [5]), створює суттєві перешкоди для цивільного контролю. Наприклад, інформація про видатки на особливий період, мобілізаційні потужності, оборонні закупівлі, матеріально-технічне забезпечення, будівництво фортифікаційних споруд, кадрові показники чи діяльність ремонтних підприємств часто вилучається з публічного доступу через розмиті формулювання, що дають змогу класифікувати будь-які дані як обмежені. Це не лише ускладнює громадський нагляд, а й сприяє поширенню спекулятивних публікацій у медіа, які підривають довіру до державних інституцій [3].

Непослідовність у політиці інформування населення про результати діяльності сектору безпеки і оборони є однією з ключових проблем. Відсутність єдиного підходу до оприлюднення даних перешкоджає системному аналізу діяльності сектору, оцінюванню динаміки змін і визначенню точок зростання. Наприклад, брак стандартизованих звітів ускладнює порівняння показників діяльності за різні періоди, що знижує можливості для стратегічного планування та прогнозування. Це також створює інформаційний вакуум, який заповнюється недостовірними або маніпулятивними повідомленнями, що негативно впливають на суспільну довіру, мобілізаційні процеси та загальну обороноздатність країни. Дослідження показують, що недостатня прозорість у секторі безпеки може призводити до зниження мотивації громадян до участі в оборонних ініціативах [1].

Позитивним кроком у напрямі посилення цивільного контролю є низка ініціатив, спрямованих на вдосконалення діалогу між державою та суспільством. Законопроект № 13266 від 08.05.2025 передбачає створення інституту військового омбудсмена, який забезпечуватиме демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони. Цей інститут матиме повноваження щодо розгляду скарг, надання рекомендацій, звітування про стан захисту прав військовослужбовців, а також виявлення випадків незаконного впливу на його діяльність. Щорічний звіт військового омбудсмена, який має подаватися Президенту до 30 березня та оприлюднюватися, міститиме узагальнену оцінку стану справ, аналіз скарг, рекомендації щодо підвищення ефективності захисту прав військовослужбовців і виявлення порушень. Ця ініціатива є важливим кроком до зміцнення прозорості та підзвітності в секторі [7].

Ще однією важливою ініціативою є діяльність Громадської антикорупційної ради при Міноборони, яка в другому скликанні виконує завдання із забезпечення прозорості, аналізу корупційних ризиків, розроблення антикорупційних заходів та сприяння взаємодії з громадянським суспільством. Рада здійснює регулярний моніторинг корупційних ризиків, готує пропозиції щодо вдосконалення антикорупційної системи та сприяє співпраці Міноборони з громадськими об'єднаннями. Ця ініціатива дає змогу не лише виявляти недобросовісні практики, а й формувати механізми запобігання їм, що є

критично важливим в умовах воєнного стану [4]. Однак ефективність цих ініціатив залежить від системного підходу до інформування, залучення громадськості та чіткого правового регулювання доступу до інформації.

Ризики надмірної закритості інформації охоплюють зниження довіри до державних інституцій, поширення дезінформації, зрив мобілізаційних процесів і послаблення обороноздатності. Наприклад, обмеження доступу до інформації про оборонні закупівлі чи матеріально-технічне забезпечення може створювати підґрунтя для спекуляцій у медіа, що підривають суспільну підтримку оборонних ініціатив.

Для подолання цих викликів пропонуємо:

1. Розробити єдиний підхід до класифікації інформації з обмеженим доступом, уникаючи надмірної закритості, щоб забезпечити баланс між безпекою та прозорістю. Це передбачає чітке визначення меж державної таємниці та службових даних, а також періодичний перегляд Зводу відомостей для відповідності реальним потребам безпеки.

2. Посилити співпрацю з громадськістю шляхом оперативного реагування на виявлені недобросовісні практики, залучення громадських об'єднань до моніторингу й експертизи, а також створення платформ для регулярного діалогу між державними органами та громадянським суспільством.

3. Встановити стандарти періодичного звітування суб'єктів сектору безпеки і оборони, які передбачатимуть чіткі формати, періодичність (наприклад, щоквартальні чи щорічні звіти) та доступність даних для аналізу. Це дасть змогу порівнювати показники за різні періоди, оцінювати прогрес і визначати напрями для вдосконалення.

4. Розвивати медіакомунікацію через створення офіційних каналів для оперативного інформування суспільства про діяльність сектору безпеки і оборони, що допоможе зменшити вплив дезінформації та підвищити довіру до державних інституцій.

Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню прозорості, підзвітності та ефективності взаємодії суспільства з державою в секторі безпеки і оборони. У довгостроковій перспективі це зміцнить обороноздатність України, забезпечить підтримку мобілізаційних процесів і підвищить довіру громадян до державних інституцій, що є критично важливим в умовах триваючої війни.

Список використаних джерел

1. Абакіна І., Крапівіна Н. Сучасний імідж українських військових в умовах війни. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 1. С. 5–10.
2. Дроздюк В. А. Демократичний цивільний контроль сектору безпеки і оборони. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 202–208.
3. Міжнародний досвід боротьби з корупцією в секторі безпеки: висновки для України : аналіт. записка. Київ : Інститут політичних досліджень, 2021. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/mizhnarodniy-dosvid-borotbi-z-korupcieyu-v-sektori-bezpeki> (дата звернення: 14.05.2025).
4. Приймак В. А. Організаційно-правові засади запобігання корупції в органах військового управління : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет оборони України. Київ, 2024. 220 с.
5. Про затвердження Переліку відомостей Міністерства оборони України, які містять службову інформацію (ПІСІ — 2023) : наказ Міністерства оборони України від 17.10.2023 № 605. URL: <https://is.gd/M1Wb6b> (дата звернення: 14.05.2025).
6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 14.05.2025).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження інституту військового омбудсмена : проєкт Закону України від 08.05.2025 № 13266. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56384> (дата звернення: 14.05.2025).